

Πρόλογος

Ο επισκέπτης της σημερινής Ελλάδας έρχεται αντιμέτωπος με μια σειρά από εντυπωσιακές αντιθέσεις. Τα ερείπια και οι μνήμες του κλασικού παρελθόντος μπερδεύονται με το βουητό της σύγχρονης αστικής ζωής, η θερμή φιλοξενία με την ανοιχτή ενίοτε καχυποψία απέναντι στους ξένους, η λειτουργία του γραφειοκρατικού κρατικού μηχανισμού με τις πανταχού παρούσες πελατειακές σχέσεις και την ευνοιοκρατία. Ο σύγχρονος επισκέπτης, όπως και ο φιλέλληνας του πρώιμου 19ου αιώνα, μπορεί να φτάσει στη χώρα με τις πιο ρομαντικές προσδοκίες, για να σκοντάψει επάνω στις δυσκολίες της καθημερινότητας. Γενιές ταξιδιωτών κατέφθασαν με τις προκαταλήψεις τους, σχετικά με το ποιοι και τι είναι οι Έλληνες· πολλοί άρχισαν σύντομα να κατηγορούν τους Έλληνες για το ότι δεν μπορούσαν να ταιριάξουν με τις απόλυτες αυτές εικόνες. Η επιθετικότερη ίσως έκφραση τούτου του μονόπλευρου, πικρόχολου φιλελληνισμού είναι η επίβουλη πεποίθηση πως οι Έλληνες, εν γένει, είναι ανίκανοι για ατομική ή συλλογική αυτοκριτική.

Ο λόγος για παρόμοιες παρεξηγήσεις, ωστόσο, φαίνεται αρκετά ξεκάθαρος: οι Έλληνες δεν βλέπουν γιατί θα πρέπει να μοιραστούν με κάποιον επικριτικό ξένο την αίσθηση που έχουν για τις προσωπικές και τις εθνικές ελλείψεις τους. Αν οι επικριτές αυτοί είχαν την ευκαιρία να ακούσουν την ατέλειωτη

αγωνία για εκείνο, το οποίο ένας ντόπιος συγγραφέας ονόμασε «η δυστυχία τού να είσαι Έλληνας» (Δήμου, χ.χ.), ίσως να αντέστρεφαν πλήρως το συμπέρασμά τους. Το ζήτημα, ωστόσο, είναι ότι δεν ακούν τέτοιες απόψεις – όχι αναγκαστικά επειδή κλίνουν προς τη συνειδητή παρερμηνεία, αλλά συχνά επειδή περιμένουν να βρουν μια πολύ διαφορετική Ελλάδα, πράγμα που οι οικοδεσπότες τους γνωρίζουν πολύ καλά.

Για τους Έλληνες, όντως, η εμμονή της Δύσης στην εικόνα του κλασικού πολιτισμού θέτει ένα οδυνηρό δίλημμα: σε ποιο βαθμό πρέπει να προσπαθήσουν συνειδητά να την ικανοποιήσουν; Ούτως ή άλλως, υπάρχουν δύο ανταγωνιστικές θεωρήσεις για την Ελλάδα. Η μία, θεμελιωμένη στο συσσωρευμένο υλικό της ευρωπαϊκής επιστήμης, απευθύνεται εκτός των εθνικών συνόρων, σε εκείνους που υποστήριξαν την ελληνική υπόθεση στο εξωτερικό ή την έθεσαν στην υπηρεσία των συμφερόντων διαφόρων ελίτ. Η άλλη αφορά την αυτογνωσία – μια όχι πάντα κολακευτική αυτοεικόνα, την αίσθηση ενός Έλληνα για το τι σημαίνει στην πράξη να είσαι Έλληνας. Η δεύτερη αυτή θεώρηση είναι και ενδοστρεφής: οι επισκέπτες μπορούν να πάρουν μια ιδέα της μόνον αν δουν τους Έλληνες, στην κυριολεξία, με τους δικούς τους όρους. Αλλιώς, αν δηλαδή οι επισκέπτες επιμένουν στις παλιές προκαταλήψεις, σε αντάλλαγμα της συμπάθειας και της υποστήριξής τους, οι Έλληνες δεν θα προσπαθήσουν πιθανότατα να τους διαλύσουν τέτοιες απαιτήσεις παρά μόνον αν η υποστήριξη των ξένων δεν μετράει πια ή έστω δεν είναι ιδιαίτερα επιθυμητή.

Εδώ λοιπόν βρισκόμαστε ο πυρήνας του ζητήματος: δεν πρόκειται τόσο για ένα θέμα πραγματικών δεδομένων (εφόσον και οι δύο εικόνες αξιώνουν τη θεμελίωσή τους σε τέτοια δεδομένα), όσο ιδεολογικών διατυπώσεων. Και οι δύο εικόνες, τόσο η εξωστρεφής όσο και η εσωστρεφής, αποτελούν ιστορικές και πολιτισμικές «κατασκευές» η καθεμιά τους είναι πλέον και μια ξεχωριστή γλώσσα στην προσπάθεια για τη σκιαγράφηση της εθνικής ταυτότητας. Η καθεμιά βασίζεται σε ορισμένα αξιώμα-

τα για το τι συνιστά ένα «σωστό» καθορισμό ή, με άλλα λόγια, στα δικά της κριτήρια αναφοράς. Οι υποστηρικτές του εξωστρεφούς μοντέλου, για παράδειγμα, τονίζουν την «επιβίωση» γλωσσικών και κοινωνικών στοιχείων από την κλασική εποχή, ενώ οι αντίπαλοί τους ασχολούνται περισσότερο με τα ίχνη τουρκικών αξιών στην ελληνική καθημερινότητα. Δεν πρόκειται τόσο για μια διάκριση μεταξύ «ιδεώδους» και «πραγματικότητας», όσο για μια αντίθεση ανάμεσα σε δύο «πραγματικότητες», δύο αντιλήψεις για το τι έχει σημασία όταν ορίζουμε την ελληνικότητα: κάθε περιγραφή είναι γεμάτη αξιώματα σχετικά με αυτό τον ορισμό. Για να καταλάβουμε λοιπόν τη σύγκρουση των εθνικών εικόνων θα πρέπει να αναλύσουμε κάθε έκφραση των περιγραφών αυτών –εθνογραφική, γλωσσολογική, ιστορική, λογοτεχνική– όπως μας προσφέρεται, χωρίς να καταλογίζουμε κακή πίστη στους δημιουργούς τους. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε –και όχι να χλευάσουμε– τα κριτήρια, τα οποία διαμόρφωσαν τις δύο αυτές εικόνες με τόσο διαφορετικό τρόπο. Το κεντρικό θέμα αυτής της μελέτης είναι λοιπόν οι τρόποι με τους οποίους κατασκευάστηκε μια αίσθηση εθνικής ταυτότητας στο νεοσύστατο ελληνικό εθνικό κράτος, και ειδικότερα η επιρροή ανταγωνιστικών ιδεολογιών στην επιλογή του πλέον κατάλληλου εθνολογικού υλικού. Πρόκειται λοιπόν για μια ιστορία της ιστορίας, αλλά και μια εθνογραφία της θεωρίας του πολιτισμού.

Το βιβλίο τούτο αντανακλά επίσης την αλλαγή στην προσωπική στάση του συγγραφέα του. Κανένας επιστήμονας δεν μπορεί να ισχυριστεί στα σοβαρά πως κατανοεί τον πολιτισμό ενός ολόκληρου έθνους σε όλη την πολυπλοκότητά του. Μια λεπτότερη παρατήρηση, ωστόσο, θα μπορούσε ίσως να βοηθήσει να τοποθετήσουμε το ανά χείρας έργο στη σωστή του προοπτική. «Έζησα την Ελλάδα», όπως λένε οι ίδιοι οι Έλληνες, και είχα την εμπειρία τόσο του μίγματος ρομαντισμού και αμηχανίας που χαρακτηρίζει τον νεοφώτιστο, όσο και της πιο στοχαστικής περιέργειας, αργότερα, σχετικά με τη σύγκρουση των αντιλήψε-

ων. Καθώς το τελευταίο αυτό ενδιαφέρον κυριαρχούσε σιγά σιγά, προσπάθησα να εκμεταλλευτώ όσες ευκαιρίες συναντούσα για να βελτιώσω τη γνώση μου. Πρώτα απ' όλα πρέπει να αναφέρω πολλούς Έλληνες φίλους –από πόλεις και από χωριά, επιστήμονες και μη– που αντέδρασαν τόσο γενναιοδωρα στη συνεχή και αδιάκριτη περιεργεία μου. Ύστερα υπάρχουν οι δάσκαλοι, οι οποίοι με καθοδήγησαν σε κάθε στάδιο του συνεχώς εντεινόμενου ενδιαφέροντός μου για τον ελληνικό πολιτισμό. Σημαντική θέση ανάμεσά τους έχουν οι καθηγητές της εφηβείας μου στο Dulwich College, οι οποίοι πρώτοι αφύπνισαν τούτο μου το ενδιαφέρον, τόσο με τη διδασκαλία των κλασικών γλωσσών και λογοτεχνιών, όσο και με δραστηριότητες εκτός μαθημάτων, μεταξύ των οποίων και μια ιδιαίτερα διαφωτιστική επίσκεψη στην Ελλάδα. Ανάμεσα στους διαδόχους τους, θα ήθελα να αναφέρω ιδιαίτερα τον εκλιπόντα David L. Clarke, ακούραστο επικριτή των ταξινομικών συστημάτων στην αρχαιολογία και τις παρεμφερείς επιστήμες· τον εκλιπόντα Γεώργιο Κ. Σπυριδάκη, ο οποίος επέβλεψε την πρώτη μου μακρόχρονη επαφή με την ακαδημαϊκή λαογραφία στην Ελλάδα· τη Μαργαρίτα Β. Αλεξίου, ευαίσθητη οδηγό στο φιλολογικό περιβάλλον της μεσαιωνικής και νέας ελληνικής· τον Ravindra K. Jain, με την ικανότητά του να θέτει συνεχώς καιρία ερωτήματα και τη μεταδοτική του αγάπη για την ανθρωπολογική μελέτη της προφορικής παράδοσης· τέλος, τον J.K. Campbell, η καθοδήγηση του οποίου μου άνοιξε τη βασιλική οδό στις περιπλοκές της ελληνικής εθνογραφίας.

Ο John Campbell συγκαταλέγεται επίσης ανάμεσα σε εκείνους, οι οποίοι με κριτικές και σχόλια βοήθησαν να δώσω στο βιβλίο αυτό όση σαφήνεια και διορατικότητα ενδεχομένως έχει το ίδιο και οι Dan Ben-Amos, Gareth Morgan, Loring M. Danforth και Σπύρος Σταύρακας. Τους είμαι βαθύτατα ευγνώμων. Η Cornelia Mayer Herzfeld με την ιδιαίτερη διορατικότητα και την ευθυκρισία της –ένα πάντοτε πολύτιμο χάρισμα– βοήθησε σε πολλές σχετικές συζητήσεις, καθώς το σχέδιό μου άρχιζε να αποκτά σάρκα και οστά.

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω την ειλικρινή μου εκτίμηση στους πρώην συναδέλφους μου στο Vassar College για ένα αξιοσημείωτα συναρπαστικό συμπόσιο ανθρωπολογίας-κοινωνιολογίας, κατά τη διάρκεια του οποίου, χάρη στη θαυμαστά τεκμηριωμένη συμβολή τους, άρχισα να δίνω πιο ενιαίο σχήμα σε τούτη τη συλλογή ιδεών και υλικού. Στο προσωπικό της βιβλιοθήκης του Vassar College –και ιδιαίτερα στη Shirley Maul, ψυχή του συστήματος αλληλοδανεισμού βιβλιοθηκών– οφείλω ειλικρινή αναγνώριση της σπάνιας υπομονής και αποτελεσματικότητάς του. Χρωστώ επίσης βαθιά ευγνωμοσύνη στο Vassar College ως θεσμό, για την εξαιρετικά γενναιόδωρη οικονομική βοήθεια για τη συμπλήρωση της απαραίτητης έρευνας, καθώς και για την έκδοση του παρόντος τόμου (μέσω του Lucy Maynard Salmon Research Fund). Τέλος, οι ευχαριστίες αυτές δεν θα ήταν πλήρεις αν παρέλειπα τους Holly Carver και Suzanne Comer, για την αξιοσημείωτη υπομονή και εξυπηρετικότητά τους, καθώς και όλους τους συναδέλφους τους στο University of Texas Press, οι οποίοι βοήθησαν στη μετατροπή του χειρογράφου σε βιβλίο.

Τα θέματα, τα οποία έθεσα εδώ, εξακολουθούν να με απασχολούν με διάφορους τρόπους· έχουν διακλαδώσεις, πολλές από τις οποίες μόλις που υπαινίσσομαι σε αυτές τις σελίδες. Το προσωπικό μου ενδιαφέρον για τα θέματα τούτα έχει ωστόσο διαμορφώσει δικά του περιγράμματα και τονισμούς, όπως γίνεται με το έργο κάθε μελετητή. Το ότι ήμουν πάντοτε ελεύθερος να αναπτύσω τα ακαδημαϊκά μου ενδιαφέροντα σε διάφορες κατευθύνσεις, σύμφωνα με το χαρακτήρα μου, είναι σε ανυπολόγιστο βαθμό δώρο των γονιών μου. Είμαι ευτυχής που επιτέλους αξιώθηκα να τους αφιερώσω, με απεριόριστη ευγνωμοσύνη, τούτο το βιβλίο, το οποίο το ίδιο είναι τέκνο της ελευθερίας εκείνης.